

В І Д Г У К

**офіційного опонента
доктора юридичних наук, професора
Андрушка Андрія Васильовича
на дисертацію АЛІЄВОЇ Каріни Мамедівни
«Підстави та принципи криміналізації неповаги до працівника
правоохоронного органу», подану на здобуття освітньо-наукового
ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження Каріни Мамедівни Алієвої не викликає сумнівів. На жаль, доводиться констатувати, що в умовах сьогодення авторитет правоохоронних органів і довіра до них з боку українського суспільства бажають кращого. Ситуація не надто змінилася навіть після розпочатої реформи правоохоронної системи. Із ЗМІ ми нерідко дізнаємося про найбільш зухвалі випадки демонстративної неповаги до правоохоронців.

На відміну від КК України 1960 р., чинне кримінальне законодавство не передбачає відповідальності не лише за неповагу до працівника правоохоронного органу, а й загальних норм про відповідальність за посягання на честь та гідність будь-якої особи. Водночас пропозиції встановити кримінальну відповідальність за такі посягання неодноразово висловлювалися у науковій літературі. Більше того, відповідні ініціативи час від часу мали місце з боку вітчизняного законодавця. Зазначу, що доцільність чи недоцільність криміналізації наклепу та образи є одним із найбільш дискусійних питань теорії та практики кримінального права. Те саме стосується необхідності (чи відсутності такої необхідності) виокремлення спеціальних норм, присвячених відповідальності за вчинення відповідних посягань щодо окремих категорій потерпілих (зокрема, працівників

правоохоронних органів). Очевидно, що всі ці питання потребують свого адекватного вирішення. Водночас доводиться констатувати, що глибоких досліджень проблемних питань доцільності встановлення кримінальної відповідальності за неповагу до працівника правоохоронного органу на сьогодні бракує. Дослідження відповідної проблематики становить інтерес також у контексті розробки проєкту нового КК України.

З огляду на викладене, можемо підтвердити значну актуальність, теоретичну та практичну значущість обраної Каріною Мамедівною Алієвою теми дисертаційного дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність забезпечується достатньо вдалою та продуманою структурою дисертаційної роботи, логікою викладення матеріалу, належною джерельною базою, використанням загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Методологічною основою рецензованої роботи є широкий спектр методів наукового пізнання. Під час дослідження використано такі наукові методи: *історичний* – застосовувався при дослідженні еволюції законодавчих підходів до криміналізації посягань на честь та гідність особи; *порівняльно-правовий* – застосовувався при дослідженні підстав криміналізації розглядуваного посягання в законодавстві зарубіжних держав; *системно-структурний* – застосовувався при обґрунтуванні юридично-догматичних принципів криміналізації та пеналізації неповаги до працівника правоохоронного органу; *юридичного моделювання* – застосовувався при обґрунтуванні пропозиції запровадження в Україні кримінальної відповідальності за неповагу до працівника правоохоронного органу; *метод статистичного інтерв'ювання* – застосовувався в процесі анкетного опитування працівників правоохоронних органів; *теоретико-правового моделювання* – застосовувався при науковому обґрунтуванні модельних об'єктивних та суб'єктивних ознак неповаги до працівника правоохоронного

органу, диференціації відповідальності й індивідуалізації покарання за це діяння (с. 15).

У своїй більшості викладені у дисертації К.М. Алієвої наукові положення, висновки та рекомендації належним чином обґрунтовані та достатньо переконливі. Для їх обґрунтування авторкою використано емпіричні матеріали, а також сучасну наукову літературу з теорії права, кримінального права і кримінології. Список використаних джерел становить 252 позиції.

Емпіричну основу дослідження становлять статистичні дані статистичної звітності Офісу Генерального прокурора України за ст.ст. 342, 345 КК України за 2018–2021 рр.; результати вивчення та узагальнення матеріалів судової практики (40 обвинувальних вироків за ст.ст. 342, 345 КК України); результати опитування 104 працівників Національної поліції України та 46 працівників судових органів з питань встановлення кримінальної відповідальності за неповагу до працівника правоохоронного органу (с. 15).

Кожен із двох розділів дисертаційної роботи закінчується висновками, в яких підбито основні підсумки відповідного етапу дослідження. Наприкінці роботи наведено загальні висновки, в яких сконцентровано найважливіші положення та рекомендації, що знайшли своє відображення у тексті дисертації.

Викладене дає підстави стверджувати, що більшість сформульованих у дисертації К.М. Алієвої наукових положень, висновків та рекомендацій належним чином обґрунтовані.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів. Аналіз змісту роботи свідчить про те, що в результаті здійсненого дослідження авторці вдалося вирішити поставлені нею завдання та отримати низку нових, важливих для кримінально-правової науки результатів.

Рецензована дисертація є комплексним дослідженням теоретичних і прикладних проблем, що стосуються підстав та принципів криміналізації

неповаги до працівника правоохоронного органу. До найвагоміших результатів, які відображають наукову новизну роботи та виносяться на захист, належать такі:

1. обґрунтовано необхідність встановлення кримінальної відповідальності за образу працівника правоохоронного органу, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації;
2. обґрунтовано, що однією з підстав криміналізації неповаги до працівника правоохоронного органу є лише такі прояви цієї неповаги, які супроводжуються вчиненням інших кримінальних правопорушень, зокрема, опором такому працівникові чи погрозою щодо нього вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна у зв'язку з виконанням службових обов'язків;
3. запропоновано доповнити КК України статтею 342-1 «Неповага до працівника правоохоронного органу» та сформульовано авторську редакцію цієї статті (с. 16).

Крім того, у роботі удосконалено: а) обґрунтування доцільності встановлення кримінальної відповідальності за неповагу до працівника правоохоронного органу у розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» КК України; б) класифікацію видів неповаги до працівника правоохоронного органу (с. 16).

У роботі отримали подальший розвиток: 1) питання доцільності встановлення і розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за прояви неповаги до працівника правоохоронного органу залежно від спричинених суспільно небезпечних наслідків або інших обтяжуючих такі діяння обставин; 2) визначення честі працівника правоохоронного органу як об'єкта кримінально-правової охорони, під якою пропонується розуміти позитивне сприйняття конкретного працівника

правоохоронного органу сторонніми особами, яке базується на дотриманні таким працівником як загальноприйнятих правових та моральних норм у колективі/суспільстві, так і норм, що стосуються виконання ним своїх службових обов'язків; 3) визначення гідності працівника правоохоронного органу як об'єкта кримінально-правової охорони, під якою пропонується розуміти внутрішнє сприйняття працівником правоохоронного органу себе як унікальної особистості, яка дотримується як загальноприйнятих правових та моральних норм у колективі/суспільстві, так і норм, що стосуються виконання ним своїх службових обов'язків (сс. 16–17).

Таким чином, можна констатувати, що положення рецензованого дисертаційного дослідження містять певну наукову новизну і є певним внеском К.М. Алієвої у науку кримінального права.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Основні положення і результати дисертаційного дослідження К.М. Алієвої відображені у семи наукових публікаціях, серед яких три статті у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (з юридичних наук), а також чотирьох тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах. Наведене дозволяє підтвердити достатній рівень апробації основних результатів рецензованого дослідження.

Результати дослідження мають як наукове, так і прикладне значення. Викладені у дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані та (чи) вже використовуються: у *правотворчості* – для удосконалення кримінального законодавства у сфері охорони авторитету органів державної влади, честі і гідності працівників правоохоронних органів та інших осіб; у *правозастосуванні* – для удосконалення діяльності правоохоронних та судових органів України; у *науково-дослідній сфері* – для теоретичних розробок, пов'язаних з кваліфікацією кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, а також при проведенні досліджень з кримінального права,

кримінології у цій сфері; *в освітньому процесі* – під час викладання курсу Особливої частини кримінального права, при підготовці методичного забезпечення з навчальної дисциплін «Кримінальне право» (с. 17).

У цілому високо оцінюючи рівень дисертаційного дослідження Каріни Мамедівни Алієвої, зверну увагу на окремі дискусійні моменти і висловлю деякі зауваження та побажання:

1. Розділ 1 рецензованої дисертації має назву «Соціальна обумовленість криміналізації неповаги до працівника правоохоронного органу». Однак звернення до його структурних частин засвідчує, що насправді його назва не зовсім відповідає змісту, оскільки у ньому розкривається значно ширше коло питань. Зокрема, підрозділ 1.1 присвячений дослідженню генези кримінально- правової охорони честі і гідності працівника правоохоронного органу в Україні, підрозділ 1.2 – характеристиці видів неповаги до працівника правоохоронного органу, підрозділ 1.3 – аналізу заходів запобігання проявам неповаги до працівника правоохоронного органу за сучасних умов в Україні, підрозділ 1.4 – з'ясуванню підстав криміналізації неповаги до працівника правоохоронного органу. Такий підхід видається дещо еклектичним і неоднозначним. Відповідно до його назви, у цьому розділі необхідно було розкрити саме соціальну обумовленість криміналізації неповаги до працівника правоохоронного органу. У зв'язку з цим виникають деякі запитання. Приміром, не зовсім зрозуміло, навіщо в окремому підрозділі розділу 1 розглядати заходи запобігання проявам неповаги до працівника правоохоронного органу, адже робота має кримінально-правове, а не кримінологічне спрямування (тим більше, що у цьому підрозділі йдеться переважно про цивільно-правовий захист честі та гідності працівника правоохоронного органу, а не про загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання проявам неповаги до працівників правоохоронних органів). Зауважу, що й частина змісту підрозділу 1.4, присвяченого підставам криміналізації неповаги до працівника правоохоронного органу, прямо не стосується задекларованого у його назві.

Зверну увагу також на те, що в назві дисертації значиться, що вона присвячена підставам та принципам криміналізації неповаги до працівника правоохоронного органу; однак у ній йдеться не лише про доцільність криміналізації вказаного посягання, а й про його пеналізацію, що у назві роботи не відображено.

2. Серед проаналізованих здобувачкою у підрозділі 1.1 правових пам'яток фігурують лише ті, які були чинними на українських землях, що протягом століть входили до складу Московського царства, а згодом – Російської імперії. На жаль, на пам'ятки права, що діяли на території західноукраїнських земель, які входили до складу Австрійської монархії (згодом – Австро-Угорської), а пізніше – до складу Польщі, Румунії, Угорщини та Чехословаччини, увага не зверталася. Зауважу також, що впродовж січня 1919 – січня 1937 р. офіційною назвою України була Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР), хоча авторка стосовно кримінальних кодексів 1922 і 1927 рр. використовує аббревіатуру УРСР (с. 36).

3. Для проведення порівняльно-правового дослідження пані Алієва використала переклади кримінальних законів деяких зарубіжних держав (Австрії, Бельгії, Болгарії, Голландії, Данії, Іспанії, КНР, Польщі, Франції, Швейцарії, Швеції), видані в росії близько 20 років тому (позиції 195, 197, 198, 200–202, 206, 209, 215–217 у списку використаних джерел), а також доступні в інтернеті тексти кримінальних кодексів Казахстану і Киргизстану (позиції 203 і 210 у списку використаних джерел), які взагалі давно втратили свою чинність. Водночас мій досвід порівняльно-правових досліджень засвідчує, що кримінальне законодавство не лише України, а й зарубіжних держав, часто змінюється, у зв'язку з чим серйозну увагу потрібно звертати на наявність чи відсутність змін, внесених до відповідних заборон останнім часом. Зауважу, що можливості інтернету дають для цього величезні можливості.

4. Здобувачка неодноразово (сс. 2, 22, 114, 185) нарікає на те, що «відсутність законодавчого визначення понять честі та гідності особи не

сприяє правильному застосуванню положень нормативно-правових актів, які передбачають відповідальність за посягання на ці об'єкти, у тому числі і за посягання на честь та гідність працівника правоохоронного органу». Навряд чи з цим варто погоджуватись, адже кримінальний закон – не науково-практичний коментар і визначення таких категорій у ньому навряд чи доцільне. Принаймні у жодному з проаналізованих мною численних кодексів зарубіжних держав такі визначення побачити не довелося.

Зазначу також, що авторка рецензованої роботи гідність людини трактує лише як суб'єктивну категорію, тобто як внутрішнє сприйняття себе, своєї цінності (сс. 3, 46, 115, 185–186). Водночас раніше мною обґрунтовувалось, що гідність особи як об'єкт кримінально-правової охорони слід виводити з категорії людської гідності – об'єктивної цінності фізичної особи як біосоціальної істоти. Хотілося б почути, якою є позиція здобувачки з цього питання.

5. Обґрунтування доцільності виокремлення спеціальної норми про відповідальність за посягання на честь та гідність працівника правоохоронного органу видається недостатньо переконливим. Виходячи з аналогічних міркувань, можливо аргументувати доцільність встановлення відповідальності за неповагу, вчинену щодо медика, журналіста і т.д. Водночас постійне продукування спеціальних норм, чим й так «грішить» український законодавець, навряд чи можна підтримати. Як видається, значні резерви містить можливість цивільно-правового захисту честі та гідності особи, про який авторка детально пише у підрозділі 1.3 дисертації (окремі проблеми, які мають місце у цій сфері, на які пані Алієва слушно звертає увагу, не можуть свідчити про «відсутність у законодавстві України дієвого та ефективного способу захисту працівника правоохоронного органу від проявів неповаги щодо нього» (с. 65)). Тим більше, що найбільш грубі прояви неповаги до працівника правоохоронного органу, за наявності інших об'єктивних та суб'єктивних ознак, на сьогодні кваліфікують за ст. 342 або за ст. 345 КК України, на що також звертає увагу здобувачка (сс. 54, 112, 119, 189).

На с. 63 дисертації авторка нарікає на те, що «відсутність у кримінальному законодавстві України норми, яка б передбачала відповідальність за неповагу до працівника правоохоронного органу, обумовлює застосування інших видів юридичної відповідальності за вказане діяння за сучасних умов в Україні». Але ж це є цілком закономірним. Варто нагадати, що кримінальне право задумувалось як *ultima ratio* (останній аргумент) у справі забезпечення правопорядку. Воно має підключатися до механізму регулювання суспільних відносин тільки тоді, коли необхідне застосування найсуворіших заходів впливу з тих, що є у розпорядженні держави, тоді, коли інші засоби є явно недостатніми і неефективними. Водночас достатніх підстав для твердження про те, що інші правові механізми захисту відповідних суспільних відносин є неефективними (сс. 94, 118, 188), на мій погляд, немає.

У розглядуваному контексті варто звернути увагу й на такий момент. На с. 91 дисертації авторка підкреслює, що «у всіх рішеннях Євросуду кримінальне переслідування за дифамацію визнається як надмірне, тобто таке, що непропорційне поставленій цілі», що, на переконання британських експертів, «всі закони, які стосуються кримінальної відповідальності за наклеп, необхідно скасувати або замінити цивільно-правовими нормами», але водночас пропонує встановити кримінальну відповідальність за ці посягання, вчинені щодо працівника правоохоронного органу.

6. На с. 161 дисертації авторка стверджує, що «КК України 2001 р., на відміну від КК України 1960 р., не передбачив норм, які б встановлювали відповідальність за посягання на честь і гідність не тільки працівників правоохоронних органів, а й пересічних громадян». З таким твердженням навряд чи можна однозначно погодитись. Видається, що зводити протиправні посягання на честь та гідність особи лише до наклепу та образи не варто. У розділі III Особливої частини КК України законодавець об'єднав кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи тому, що вважає їх досить близькими, чи навіть такими, що перетинаються. Так, наприклад, є всі

підстави стверджувати, що основним безпосереднім об'єктом незаконного поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги (ст. 151) є свобода, честь та гідність особи, причому в їх сукупності. Людська гідність (окрім свободи) страждає також, приміром, при вчиненні торгівлі людьми, на чому, до речі, прямо наголошено у відповідних міжнародних договорах, у яких вказується на необхідність криміналізації цього посягання.

7. Текст рецензованої роботи не позбавлений і деяких інших недоліків:

а) посилаючись у тексті роботи на ту чи іншу наукову працю, здобувачка у фігурних дужках нерідко вказує на конкретну позицію в списку використаних джерел, не зазначаючи при цьому сторінку, на якій міститься відповідне твердження (див., наприклад, сс. 145, 146, 148, 150, 171 та ін.);

б) не на всі джерела, які є у списку використаних джерел, у тексті роботи є посилання;

в) у списку використаних джерел (позиції 54, 193, 195, 197, 198, 200, 201, 202, 206, 209, 215, 216, 217, 247, 250) фігурують наукові праці, опубліковані у державі-агресорі;

г) рецензована робота виграла б, якби містила додатки, у яких, серед іншого, варто було узагальнити проаналізовані емпіричні дані.

Разом із тим висловлені критичні зауваження і побажання стосуються здебільшого дискусійних питань й не піддають сумніву основні наукові результати рецензованої роботи.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення, мови, стилю та дотримання академічної доброчесності. Дисертація Алієвої Каріни Мамедівни «Підстави та принципи криміналізації неповаги до працівника правоохоронного органу» є завершеною кваліфікаційною працею, в якій одержано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для теорії та практики кримінального права, а саме – авторкою здійснено спробу комплексного розв'язання проблемних питань, що стосуються доцільності криміналізації неповаги до працівника правоохоронного органу.

Дисертація є самостійним науковим дослідженням, яке пройшло достатню апробацію; її зміст відповідає заявленій дисертанткою науковій спеціальності.

Оформлення дисертації відповідає встановленим Міністерством освіти і науки України вимогам. Робота написана українською мовою з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стиль викладення матеріалу дослідження науковий.

Під час вивчення дисертації та наукових публікацій здобувачки фактів порушення академічної доброчесності не виявлено.

Висновок. Дисертація Алієвої Каріни Мамедівни «Підстави та принципи криміналізації неповаги до працівника правоохоронного органу» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 із змінами, а її авторка – Алієва Каріна Мамедівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –

**професор кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
доктор юридичних наук, професор**

Андрій АНДРУШКО

